

УДК 336.14

БЮДЖЕТНІ МЕТОДИ МІНІМІЗАЦІЇ ВПЛИВУ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ НА ІНВЕСТИЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В УКРАЇНІ

О. Г. Мітал

Постановка проблеми. Увійшовши у світову економічну систему, Україна стає залежною від позитивних і негативних процесів світової ринкової економіки. Глибше пізнання цих процесів, пристосування до них економічної політики може надати можливість повніше використовувати переваги сучасного світового поділу фінансів і допомагатиме вберегтися від найбільш катастрофічних наслідків світових кризових явищ.

Аналіз виникнення та методи регулювання кризових явищ розкрито в роботах таких провідних світових економістів: Ф. Кене, К. Маркс, М. Туган-Барановський, М. Кондратьєв, Р. Фріш, Дж. Кейнс. Роботи цих авторів присвячені розкриттю сутності кризових процесів в економіці у загальному фундаментальному розумінні. У багатьох випадках їхні висновки можна адаптувати до реалій сучасної світогосподарської системи. У той же час, важливим фактором є те, що характер сучасних міжнародних економічних відносин значно трансформувалася, а тому існуючі фундаментальні теорії потребують подальшого розвитку. Протягом останніх десятиріч почали з'являтися праці, присвячені вивченню та аналізу кризових процесів у глобальній економіці, ряд робіт вітчизняних науковців з аналізу сучасної світогосподарської системи з точки зору таких аспектів, як цивілізаційний розвиток людства, світові інтеграційні процеси, сучасні тенденції міжнародних валютно-фінансових відносин. Найбільшу увагу цій проблемі приділили О. Білорус, В. Будкін, І. Бураковський, Д. Лук'яненко, В. Новицький, О. Плотніков, А. Філіпенко. Проблематика дослідження та регулювання фінансових криз полягає в тому, що кожна криза має свої особливості. Так, ви-

никаючи на підґрунті різних політичних, соціальних та економічних негараздів в окремих країнах, унаслідок процесів глобалізації вона швидко поширюється, стаючи світовою.

Метою статті є узагальнення існуючих рекомендацій щодо подолання кризових явищ в інвестиційному середовищі України та розробка рекомендацій щодо бюджетного регулювання інвестиційних процесів у стані кризової економіки.

Новизна роботи полягає в систематизації бюджетних заходів, спрямованих на підтримку інвестиційних процесів у країні.

Фінансова глобалізація – найбільш складний і найбільш розвинутий у плані інтернаціоналізації процес, що є результатом поглиблення фінансових зв'язків країн, лібералізації цін та інвестиційних потоків, створення глобальних транснаціональних фінансових груп. Унаслідок відкриття ринків внутрішніх капітальних активів у десятках країн і доступу до ринку прямих за позичень фінансових ресурсів у всьому світі за останні 15 років сформувалися новий глобальний баланс економіки та глобальна фінансова система [1]. Ця система охоплює все більше фінансових ринків окремих держав, торкаючись не тільки приватних, але й державних фінансів, та створює нову світову фінансову архітектоніку. Нова модель світових фінансів потребує досконалого вивчення та оцінки позитивних і негативних рис. Як вважає український економіст С. З. Мошенський основною проблемою, що породжена процесами фінансової глобалізації, є надзвичайне ускладнення архітектури глобального фінансового ринку, що посилює загальну нестабільність цієї складної системи, підвищує ризики та ймовірність розвитку загроз для економічної безпеки країн. Нестабільність фінансового ринку і збільшення ризиків особливо небезпечні для економіки країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою, оскільки їхні фінансові системи найбільш залежні від глобального фінансового ринку [2].

Вивчення позицій провідних економістів щодо суті

фінансової нестабільності дає підстави припустити, що в сучасному науково-термінологічному обігу найбільш усталеним є розуміння фінансової кризи як останньої ланки в колі циклічних коливань економічного розвитку. Процес відтворення в дійсності далеко не завжди являє собою рівномірний, поступальний рух економічного зростання. У суспільному виробництві роки швидкого підйому змінюються періодами уповільненого руху, економічного спаду (кризи) та застою.

Колівання в русі суспільного виробництва, що регулярно повторюються протягом певного періоду часу, означають циклічний характер його розвитку. Тривалість циклу визначають від однієї кризи до наступної або від одного піку підйому до наступного.

Причини циклічних коливань економічного розвитку економісти різних часів пояснювали з різних позицій. У XIX ст. Ж. Б. Сей, Д. Рікардо та інші вважали, що загальні кризи неможливі, часткові кризи надвиробництва пояснювали порушенням пропорційності між різними галузями виробництва. Вони вважали, що рух ринкової економіки сам відновлює цю пропорційність. Протягом XX ст. економічні кризи неодноразово потрясли світ. Учені підходили до розгляду цього явища з різних позицій. Зокрема, Дж. М. Кейнс, Е. Хансен пояснювали кризи недостатньою схильністю людей до споживання. На їхню думку, доходи населення зростають швидше, ніж обсяги споживання. Вихід з кризи, відповідно до цієї позиції, полягає у стимулюванні сукупного споживання. Монетаристи на чолі з М. Фрідменом причини криз вбачають у недоліках кредитно-грошової політики.

Як вважають ряд українських дослідників, і ми з ними погоджуємося, в сучасній економічній теорії немає єдиної точки зору щодо причин економічних криз і способів виходу з них. Досить часто сучасні економісти обмежуються загальними зауваженнями про те, що причини циклічного руху полягають у складному і суперечливому характері різноманітних сил і факторів, що впливають на рух і розвиток ринкової економіки [3].

Досліджуючи макроекономічну природу фінансової кризи, варто відмітити розробку провідного українського економіста А. С. Філіпенка, який виділяє три основних види турбуленцій, що впливають на економічний розвиток: перший – коливання пропозиції, спрямовані насамперед на виробничо-технологічний бік економічної системи. Це технологічні нововведення, кліматичні зміни, отримання доступу до нових джерел сировини, коливання світових цін на основні види природних ресурсів; другий – політичні фактори, пов'язані з діями урядів, розробкою та реалізацією макроекономічної політики, що впливає на попит шляхом державного регулювання економіки; третій – коливання в попиті приватного сектору, що мо-

жуть бути спровоковані інфляційними очікуваннями, інвестиційними змінами тощо. Усі ці фактори спричинюють циклічність розвитку економіки, що характеризується фазою зростання, піка економічної активності та спаду аж до досягнення найнижчої позначки, так званого економічного дна. Період спаду характеризується скороченням ділових і споживчих витрат, що призводить до згорання виробництва, зростання безробіття тощо.

Спад економічної кон'юнктури найпомітніше впливає на:

- галузі промисловості, що випускають засоби виробництва (промислове обладнання), адже інвестиції в засоби виробництва різко зменшуються;
- галузі виробництва, що випускають споживчі товари тривалого користування, тому що населення починає відкладати купівлю цих товарів;
- будівельну промисловість, оскільки зменшується попит на будівництво житла та промислових будівель [4, с. 150].

Аналізуючи стан економіки України на кінець 2008 року, слід зазначити, що економіка почала дедалі сильніше відчувати вторинні наслідки, що пов'язані зі світовою фінансовою кризою, а саме:

- зростання вартості та утруднення в отриманні зовнішніх запозичень у період гострої потреби в рефінансуванні запозичень, зроблених комерційними банками у попередні періоди;
- вплив капіталу з країни, пов'язаний з падінням фондових індексів в Україні та світі, що підвищило попит на іноземну валюту та викликало девальваційні тенденції. Очікування девальвації додатково прискорило проникнення спекулятивних капіталів, які ввійшли на ринок у розрахунок на отримання курсового прибутку в умовах номінального й реального зміцнення гривні;
- внаслідок скорочення світового попиту на українську продукцію та обвальне падіння цін на сировинних ринках основні українські експортери практично втратили зовнішні ринки збуту;
- наростання негативних очікувань суб'єктів ринку під впливом демонстраційного ефекту низки банкрутств потужних фінансових компаній провідних країн світу, біржової паніки, які посилюються внаслідок ігнорування потреб у здійсненні антикризової політики в межах України [5, с. 41].

Ці тенденції збереглися та поглибилися. Так, за перше півріччя 2009 р. слід відмітити такі негативні фактори:

- прискорення, а не сповільнення інфляції;
- значна соціальна поляризація, відсутність послідовної практики адресної соціальної політики;
- дефіцитний платіжний баланс;
- невисокий рівень міжнародних резервів НБУ, відсутність накопичених резервних фондів уряду;

- супроводження кризи різким зниженням доходів бюджетів, зростанням дебіторської та кредиторської заборгованості;

- високий ступінь монополізації інвестицій унаслідок порівняно низького рівня капіталізації ринку;

- високий ступінь монополізації зовнішньої торгівлі та зростання монополізації імпорту.

Крім того, потужна криза в банківській сфері призвела до зростання недовіри вкладників та відтоку приватного капіталу з депозитних рахунків, що у свою чергу спричинило спад інвестиційної активності банків.

Зазначені тенденції, на наш погляд, не дають змоги в повному обсязі залучити вітчизняний та зарубіжний приватний сектор до подолання кризових явищ у національній економіці, оскільки лише державні фінансові заходи не дають достатньо ефективних результатів.

Провідні українські економісти активно досліджують кризові процеси в економіці України, оцінюють ситуацію та надають рекомендації щодо поліпшення ситуації в економіці взагалі та інвестиційного середовища зокрема.

Так, Е. А. Бобров убачає такі наслідки впливу світової фінансової кризи на українську економіку:

- падіння ринкової вартості компаній України, а згодом банкрутство, поглинання, злиття корпорацій;

- погіршення платіжного балансу, скорочення золотовалютних резервів;

- зниження обсягів кредитування економіки, зниження темпів зростання ВВП, скорочення надходжень і видатків бюджету.

Для запобігання наростанню кризових явищ він пропонує «Виштовхнути гравців фінансового ринку зі сфери спекулятивних операцій у сектор реальної економіки як засобами фіскальної політики, так і більш жорсткими заходами» [6, с. 40]. Не можна не погодитися з загальною картиною впливу світової кризи на економічні процеси в Україні, але методи подолання кризових явищ здаються дещо спрощеними. На наш погляд, лише регулювання державою фондового ринку не може забезпечити суттєве покращення економічної ситуації.

І. О. Луніна та співавтори пропонують такі заходи бюджетної політики для подолання кризових явищ:

- пріоритетним завданням бюджетної політики України має стати переорієнтація державних видатків на модернізацію бюджетного сектору економіки, підвищення його ефективності, зниження матеріально- та енергоємності;

- необхідно провести аналіз окремих груп бюджетних витрат із метою виявлення можливостей щодо їхнього зниження за умови одночасного збереження (або підвищення) якості наданих бюджетних послуг. Одним із головних напрямів такого аналізу є оцінка резуль-

тативності й ефективності податкових витрат (пільг) і державних видатків на економіку;

- для забезпечення державної підтримки економічної діяльності підприємств України в умовах фінансової кризи є потреба наближення фінансового та бухгалтерського обліку, переходу до оподаткування реального фінансового результату діяльності підприємств, що одержали прибуток. Дія цього механізму передбачена в проекті Податкового кодексу України;

- для зменшення ризиків ухилення від оподаткування запропоновано вдосконалити контроль за міжнародними трансакціями капіталу, зокрема до офшорних зон [7, с. 29].

Дуже цікавим щодо подолання наслідків кризи є досвід Німеччини. Основна допомога пакета в 50 млрд. євро в цій країні пішла на підвищення купівельної (платіжної) спроможності населення, підтримку малого і середнього бізнесу. У результаті проведених заходів за підсумками 2008 р. німецька економіка опинилася в плюсі. Дані за першу декаду 2009 р. теж свідчать про зростання національної економіки [8, с. 35].

Проаналізуємо дії Уряду України щодо подолання кризових явищ в економіці.

Метою державного бюджетного регулювання інвестиційного середовища на даному етапі є зменшення відпливу капіталу, активізація інвестиційної діяльності, сприяння зростанню рівня капіталізації національних заощаджень та обсягів прямих іноземних інвестицій в Україну, створення умов для прискорення технологічної модернізації вітчизняного виробництва. У зв'язку з цим Президентом та Урядом України вже розроблено низку документів, що сприяють захисту інвестиційного середовища та поліпшенню економічної ситуації в країні. Так, найбільш важливими для подальшого поліпшення ситуації та вживання ефективних методів та інструментів виходу економіки з кризи є такі документи:

Указ Президента України «Про невідкладні заходи з посилення фінансово-бюджетної дисципліни та мінімізації негативного впливу світової фінансової кризи на економіку України» від 24.10.2008 № 965/2008, в якому запропоновано Кабінету Міністрів України:

- передбачити створення Стабілізаційного фонду та наповнення Стабілізаційного фонду за рахунок надходжень від приватизації об'єктів державної власності та коштів, залучених від розміщення облігацій внутрішніх державних позик (крім рефінансування), в обсягах, необхідних для фінансування заходів для мінімізації впливу кризи на економіку України;

- збільшити частку бюджетних видатків інвестиційного спрямування, зокрема, для фінансування інфраструктурних проектів;

- разом із Радою міністрів Автономної Республі-

ки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями забезпечити в місячний строк, вільний продаж земельних ділянок на аукціонах для реалізації інвестиційних проектів та приведення тарифів на житлово-комунальні послуги до економічно обґрунтованого рівня, що має включати інвестиційну складову для забезпечення підвищення якості надання таких послуг;

- запровадити цільове довгострокове рефінансування інвестиційних проектів, насамперед щодо розвитку інфраструктури, загальний обсяг якого в 2009 р. має становити не менше половини середньорічного розміру зовнішніх запозичень суб'єктів господарювання приватної власності за останні три роки.

Цей Указ сприяє стабілізації економічної ситуації на макrorівні та захищає вітчизняний інвестиційний ринок, створюючи сприятливий інвестиційний клімат навіть в умовах кризи. Уряд надає пріоритетного значення виконанню стратегічних інфраструктурних проектів, фінансуванню довготермінових проектів та розвитку житлово-комунального господарства.

Закон України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25.12.2008 № 800-VI.

Подолання кризових явищ у будівельній галузі та житловому будівництві здійснюється відповідно до цього Закону шляхом:

- викупу в забудовників та/або фінансових установ нереалізованого житла в об'єктах будівництва, що споруджувались із залученням коштів фізичних осіб у разі неспроможності забудовників продовжувати будівництво житла у зв'язку з недостатнім обсягом коштів для формування фондів соціального та службового житла;

- надання громадянам державної підтримки для будівництва (придбання) доступного житла шляхом сплати державою частини його вартості;

- отримання громадянами житла в оренду з викупом за рахунок власних коштів громадян і коштів державної підтримки;

- надання фізичним та юридичним особам пільгових кредитів на будівництво житла та компенсацій процентної ставки за цими кредитами;

- збільшення статутних капіталів державних банків та Державної іпотечної установи для надання кредитів на завершення будівництва багатоквартирних житлових будинків;

- викупу державою в кредиторів іпотечних кредитів, отриманих фізичними особами на будівництво і придбання житла до набрання чинності цим Законом і віднесених до категорії ризикованих.

Цей Закон сприяє розвитку реального сектору економіки та захищає соціальні інтереси громадян України.

Спираючись на досвід провідних економістів, для

подолання сучасної економічної кризи в Україні можна запропонувати низку заходів, які допоможуть зменшити негативний вплив кризових явищ, сприятимуть зменшенню безробіття та обмеженню рівня інфляції.

За результатами проведеного дослідження, найбільше постраждали від кризи металургійні та хімічні гіганти, які залежать від світової кон'юнктури та вартості енергоносіїв. Ми вважаємо необхідним знайти кошти на фінансування стратегічних інвестицій у цій сфері завдяки розширенню частки і значення державних інвестицій, застосуванню заходів щодо збільшення валових накопичень, участі держави в інвестиційних програмах великого бізнесу та створенню державно-приватних концесій.

Також зазнали збитків великі будівельні компанії, які виконували довгострокові інвестиційні проекти. Для подолання кризових явищ у будівельній сфері урядом уже впроваджено Закон, який має допомогти цій галузі вийти з кризи з мінімальними збитками. Додатково можна рекомендувати оптимізувати державне інвестування, спрямувавши його на розвиток інфраструктури, зокрема комунальної інфраструктури (розвиток систем теплозабезпечення, водопостачання та водовідведення, організацію перероблення побутових відходів), створити сприятливі умови для залучення кредитних коштів міжнародних фінансових організації та інвестицій з боку стратегічних інвесторів, запровадити щомісячний моніторинг виконання будівельних проектів для виявлення найбільш ефективних методів бюджетної підтримки цієї галузі.

Особливо складна ситуація має місце на банківському ринку, як вітчизняному, так і світовому. Слід підкреслити, що Національний банк в Україні є незалежною інституцією, яка вживає заходів і визначає дії в напрямі зміцнення банківського сектору. Уряд також вживає зусиль щодо мінімізації кризових явищ у банківській сфері. Це насамперед виявилось під час прийняття антикризового законопроекту, який ухвалила Верховна Рада України. Він визначає основні напрями подолання наслідків світової фінансової кризи в банківській сфері.

Для подолання негативних тенденцій необхідно звернути увагу на такий сектор економіки, як середній та малий бізнес. Світова практика доводить, що саме малий бізнес найгнучкіший у питаннях адаптації до різноманітних економічних змін, адже він швидко переорієнтовується на нові ринки збуту та на потреби людей. На наш погляд, найбільш доцільним напрямом є заходи щодо підтримки малого та середнього бізнесу, зокрема зменшення податкового навантаження (запровадження пільгового оподаткування частини прибутку, що йде на модернізацію основних засобів виробництва, на закупівлю технологій виробництва, виробничих ліній); вдосконалення спрощеної системи оподаткування. Адже саме ця система дає части-

ну фінансового наповнення місцевих бюджетів і гарантує нормальну роботу підприємцям, які тільки починають справу.

Необхідно запровадити цільову бюджетну підтримку підприємств, що реалізують інноваційні проекти. В умовах складної економічної ситуації, коли всі витрати скорочуються, доцільно стимулювати розвиток підприємств, що створюють нові продукти та нові робочі місця, сприяючи таким чином подоланню безробіття та збільшенню рівня ВВП. Для цього потрібно приділити достатню увагу формуванню бюджетів розвитку місцевих бюджетів як головного джерела державного інвестування економіки, а також виділити достатньо коштів для надання субвенцій для виконання інвестиційних проектів та створити додаткові спеціалізовані фонди для підтримки інноваційного розвитку регіонального підприємництва.

Висновки. Світова фінансова криза істотно вплинула на інвестиційне середовище України, значно погіршивши показники привабливості для іноземних інвесторів, а також умови для українських інвесторів і виробників.

Слід зазначити, що Україна має специфічні особливості протікання кризових явищ, серед яких найбільш загрозливим для інвестиційного середовища є відплив капіталу з країни, зниження доходів бюджетів, зростання дебіторської та кредиторської заборгованості, високий ступінь монополізації інвестицій унаслідок порівняно низького рівня капіталізації ринку.

Уряд України вживає багато заходів щодо подолання кризових явищ в економіці, зокрема в інвестиційній сфері. Вже створено низку законів, указів тощо, які мають сприяти поліпшенню ситуації. Так, урядовими програмами охоплено підтримку великого бізнесу (металургійних, хімічних виробництв), приділено увагу будівельній та банківській діяльності.

На наш погляд, недостатньо приділено уваги головному джерелу наповнення бюджетів, створення нових робочих місць та зняття соціальної напруги – бюджетній підтримці середнього та малого бізнесу. Саме суть та значення малого бізнесу полягають у тому, що

він є провідним сектором ринкової економіки, становить основу дрібнотоварного виробництва; визначає темпи економічного розвитку, структуру та якісну характеристику ВВП. Тому вкрай необхідно посилити бюджетне фінансування підприємств, що реалізують інноваційні проекти. В умовах складної економічної ситуації, коли всі витрати скорочуються, необхідно стимулювати розвиток підприємств, що створюють нові продукти та нові робочі місця, сприяючи таким чином подоланню безробіття та збільшенню рівня ВВП. Необхідно збільшити дохідну базу бюджетів розвитку місцевих бюджетів як головного джерела державного інвестування економіки. Актуальним є питання надання субвенцій для виконання інвестиційних проектів та створення додаткових спеціалізованих фондів підтримки інноваційного розвитку підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давидов О. І., Карайченцева Г. О. Фінансова глобалізація і стратегія формування фондового ринку в країнах з перехідною економікою // Стратегічна панорама. – №1–2. – 2001.

2. Мошенський С. З. Фінансова глобалізація: загрози і переваги для інвестиційної безпеки України // Проблеми системного підходу в економіці. – № 3. – 2007.

3. Григорук А. А., Палюх М. С., Литвин Л. М., Литвінова Т. Д. Основи економічної теорії. http://www.tspu.edu.ua/Kurs_lekcij/Economics/index.htm

4. Філіпенко А. С. Сучасний розвиток економічної цивілізації: Навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Знання України, 2006. – 316 с.

5. Динаміка зростання та ризики нестабільності економіки України в 2008 році. – К.: НІСД, 2008. – 41 с.

6. Бобров Е. А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України // Фінанси України. – №12. – 2008. – 33 с.

7. Луніна І. О., Галицька В. В., та ін. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України // Фінанси України. – №12. – 2008. – 22 с.

8. Багратян Г. А., Кравченко І. С. Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання // Фінанси України. – № 4. – 2009 р. – 33 с.